

*Т. О. Яценко,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України*

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ШКІЛЬНОМУ ВИВЧЕННІ ЛІТЕРАТУРИ:

ЧАСТИНА І

***Анотація.** У статті актуалізовано проблему використання інформаційно-комунікаційних технологій в шкільному літературному навчанні, подано класифікацію ІКТ та охарактеризовано можливості їх застосування у процесі вивчення української літератури.*

***Ключові слова:** загальноосвітня школа, методика навчання, українська література, тенденція, інформаційно-комунікаційні технології навчання, мультимедійна лекція, мультимедійна презентація, слайд-шоу, віртуальна екскурсія.*

ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННО- КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ШКОЛЬНОМ ИЗУЧЕНИИ ЛИТЕРАТУРЫ:

ЧАСТЬ І

***Аннотация.** В статье актуализирована проблема использования информационно-коммуникационных технологий в школьном литературном обучении, представлена классификация ИКТ и охарактеризованы возможности их применения в процессе изучения украинской литературы.*

***Ключевые слова:** общеобразовательная школа, методика обучения, украинская литература, тенденция, информационно-коммуникационные технологии обучения, мультимедийная лекция, мультимедийная презентация, слайд-шоу, виртуальная экскурсия.*

USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN SCHOOL STUDING OF LITERATURE:

PART I

Annotation. The article actualizes the problem of information and communication technologies usage in school literary education, ICT is presented in classification and describes the possibility of their use in the process of Ukrainian literature studying

Keywords: secondary school, teaching methodology, Ukrainian literature, trend information and communication technology training, multimedia lectures, multimedia presentations, slideshows, virtual tour.

Постановка проблеми. Розвиток сучасної методики навчання літератури характеризується інтенсивним застосування інформаційно-комунікаційних технологій, що надають шкільному літературному навчанню нові можливості оптимізації, визначають нові якості його змісту та передбачають впровадження інноваційних методів навчання, орієнтованих на підвищення освітніх результатів. «Має бути вироблена якісно нова модель підготовки членів майбутнього інформаційного суспільства, для яких здатність до людських комунікацій, активне володіння науковою картиною світу, гнучка зміна своїх функцій у праці, відповідальна громадянська позиція і розвинена планетарна свідомість стануть початковою життєвою потребою», що вказує на виразну тенденцію шкільної освіти до інформаційного оновлення та її комунікаційної перебудови як у змістовому, так і у формальному аспектах [4, с. 166].

Важливо зазначити, що інноваційні пошуки оптимального навчання в другій половині минулого століття обумовили запровадження інформаційних технологій в загальноосвітніх навчальних закладах, що в 60-70-і рр. ХХ ст. співвідносилось із використанням технічних засобів навчання (діафільмів та діапозитивів, навчальних кінофільмів, звукових посібників та телебачення) [3, с. 173-179], у 80-ті роки – комп'ютерного обладнання та програмового забезпечення, нині – мультимедійного арсеналу та інформаційних джерел

електронного простору глобальної мережевої освітньої діяльності, що вказує на зародження та утвердження *тенденції щодо застосування інформаційних технологій у навчанні*, зокрема й літературного.

Вирішення проблеми інформатизації сучасної шкільної освіти залежить від повноти розв'язання таких педагогічних завдань:

- інтенсифікації всіх рівнів навчально-виховного процесу, підвищення його ефективності та якості;
- побудови відкритої системи шкільної освіти, що забезпечує кожній особистості власну траєкторію самоосвіти;
- системної інтеграція предметних галузей знань;
- розвитку творчого потенціалу учня, його здібностей до комунікативних дій;
- розвитку вмінь дослідницької діяльності та культури навчальної діяльності;
- формування інформаційної культури учнів;
- реалізації соціального замовлення, обумовленого інформатизацією сучасного суспільства [4, с. 169].

Окреслені завдання відповідають меті сучасної шкільної літературної освіти, зокрема щодо формування культури навчальної діяльності та самоосвіти учнів та підвищення якості літературного навчання в цілому.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Проблема використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі привертала увагу педагогів В. Ю. Бикова, М. І. Жалдака, Б. Г. Житомирського, Н. В. Морзе, Ю. О. Жука, М. П. Лапчика, Г. О. Михаліна, С. А. Ракова, О. В. Співаковського, М. І. Шкіля та інших. У методиці навчання української літератури проблема застосування інформаційно-комунікаційних технологій конкретизується в дослідженнях Т. Бабійчук, Г. Бійчук, Л. Назаренко, О. Ісаєвої,, В. Оліфіренка, Г. Токмань, В. Уліщенко, В. Шуляра, що вказує на її виразний тенденційний характер.

Виділення нерозв'язаних раніше аспектів загальної проблеми. Нині актуальним є питання щодо класифікації ІКТ та визначення можливостей їх оптимального застосування у процесі вивчення української літератури.

Мета статті розкрити теоретичний аспект проблеми використання інформаційно-комунікаційних технологій навчання в шкільній літературній освіті.

Виклад основного матеріалу дослідження У методиці навчання української літератури функції застосування ІКТ визначаються використанням їх як джерела знань або наочного посібника, як ефективного засобу виконання навчальних завдань та їх перевірки. Переконливими є настанови науковців (Т. Бабійчук, Г. Бійчук, Н. Білоус, О. Ісаєва, Л. Назаренко, В. Оліфіренко, Г. Токмань, В. Уліщенко, В. Шуляр) щодо необхідності розроблення та впровадження в навчально-виховний процес спеціального програмно-методичного забезпечення та важливості набуття вчителями відповідної фахової підготовки.

Типологію уроків української літератури з використанням ІКТ В. Шуляр класифікує «за домінуючим методом або видом діяльності в системі літературно-мистецької освіти учнів» на адаптовано-новаційну та модифіковано-інноваційну. Перший тип передбачає такі уроки: лекції, консультації, семінар, лабораторно-практичні заняття; літературно-мистецькі проекти, контрольні-корекційні заняття та навчальні науково-дослідні роботи учнів, другий – інтернет-урок та інклюзивно-дистанційний урок [8, с. 328-329]. Варто зазначити, що визначені методистом окремі типи навчальних занять (наприклад, контрольні-корекційні) не набули поширення в практиці роботи ЗНЗ.

Г. Токмань рекомендує укладати медіатеку – збірку навчального матеріалу на електронних носіях, що варто використовувати «системно й економно, не переобтяжуючи учнів роботою з комп'ютерною технікою, а застосовуючи її як допоміжний засіб у діалозі юного читача з художньою книгою» [5, с. 290-292]. Слушною є її думка щодо необхідності створення

банку комп'ютерних моделей для виконання різноманітних завдань: написання твору, реферату, складання хронологічної таблиці тощо. У процесі аналізу художнього твору доцільно активно залучати дидактичний потенціал електронних підручників і посібників, суміжних матеріалів, алгоритмів і схем проведення розумових операцій над текстом, націлювати учнів на створення власних варіантів розвитку художніх подій, розвивати уміння вести уявний діалог з персонажами, автором та іншими читачами, створювати авторський навчальний медійний проект.

В. Уліщенко наголошує на доцільності проведення мультимедійних презентацій навчальної інформації та широкому використанні інформаційно-комунікаційних можливостей Інтернету – мережевий діалог (через електронну пошту), мережеві змагання (комп'ютерні олімпіади, конкурси, тестування тощо), пошук необхідної навчальної інформації тощо. Зауважимо, що вчені характеризують мультимедійні засоби навчання як ефективні прийоми для передачі навчальної інформації за допомогою ІКТ, компонентами яких є текст, графіка, анімація, звуковий супровід тощо.

Перегляд кіноверсій літературного твору сприяє усвідомленню учнями специфіки і зображувально-виражальних можливостей різних видів мистецтва. На значимості естетичного та виховного впливу кіномистецтва на школярів акцентує С. Жила, вказуючи, що «сприймання і переробка інформації, одержуваної від фільму, здійснюється на більш високому рівні психічної активності, а це сприяє глибшому і повнішому засвоєнню матеріалу» [2, с. 55].

Можливості широкого застосування інформаційно-комп'ютерних технологій виявляються на підготовчому етапі вивчення літературного твору. Так, В. Шуляр рекомендує використовувати на уроці літератури «відеоряд під музичний супровід»: портрети, ілюстрації або репродукції картин, фрагменти з художніх фільмів, узяті з інтернет-джерел тощо» [8, с. 325, 326-327]. Методист розглядає можливість моделювання віртуального простору в

процесі вивчення літературної теми, наприклад проведення відеоекскурсії до музею письменника.

Дискусійний характер мають рекомендації науковця щодо представлення на етапі первинного сприйняття учнями оригіналу художнього твору та аудіозаписів варіантів його перекладів різними мовами. Вважаємо, що на цьому етапі виправданим є звернення до авторського варіанту тексту (друкованого або електронного), а зосередження уваги учнів на різномовних варіантах художнього твору є методично доцільним у процесі його підсумкового опрацювання. Окрім того, суперечливим є твердження дослідника стосовно використання на етапі первинного сприйняття художнього твору фрагментів варіантів його інтерпретації в різних видах мистецтва. На нашу думку, такий вид роботи на уроці здебільшого відповідає завданням його підсумкового, синтетичного етапу.

Доцільність застосування у навчанні літератури відеозаписів (за мотивами художнього твору, про творчу лабораторію письменника) аргументовано в дослідженнях Т. Бабійчук, в яких пропонується створювати їх основі аматорської інсценізації. Однак, теза методиста щодо проведення першого ознайомлення з художнім твором «через добротне кіно» є неоднозначною, оскільки кіноверсія запобігає об'єктивному первинному враженню про літературний твір, що є одним із факторів його подальшого зацікавленого опрацювання учнями.

Н. Білоус доводить доцільність проведення мультимедійних презентацій, кожна з яких «може містити найосновніші фрагменти, публіцистичні виступи, характеристики образів-персонажів» художніх творів тощо, вказує на технічні можливості «продемонструвати історичне тло» подій, зображених у творі, «створити віртуальну виставку із застосуванням архівних і документальних матеріалів». Такий вид навчальної діяльності, стверджує методист, забезпечує ефективність самостійної роботи учнів, сприяє проблемному вивченню програмових творів, «допомагає здійснювати творчий пошук, підвищує інтерес до творчості письменника» [1, с. 29].

Методичну модель формуванням літературної компетентності учнів засобами інформаційно-комунікаційних технологій пропонує методист З. Назаренко, яка розробила відповідну типологію завдань для формування компетентного учня-читача.

В аспекті означеної проблеми актуальним залишається питання підготовки майбутніх педагогів, здатних «...до ефективного застосування ТЗН і комп'ютерних технологій у навчально-виховному процесі» [6, с. 40] та підвищення фахової майстерності вчителів, інформаційна культура яких повинна «включати в себе і його технічні спроможності користуватися інформаційно-комунікативними технологіями, і здатність передавати світоглядне знання учням, багато в чому визначатиме найближчим часом якість освіти загалом, а отже, і культурно-цивілізаційний рівень нашого національного соціуму» [7, с. 133].

Методична результативність уроку української літератури із застосуванням засобів ІКТ залежить від оптимального використання ефективних методів, прийомів, форм і засобів організації навчальної діяльності. У сучасному шкільному літературному навчанні активно практикуються мультимедійні лекції, мультимедійні презентації, слайд-шоу, віртуальні екскурсії, веб-квести (рольові комп'ютерні ігри), Інтернет-конференції (вебінари), Інтернет-дискурси, кейс-метод, комп'ютерна діагностика знань (мультимедійні літературні диктанти, тестування, плікери, фанфіки тощо), створюються мультимедійні проекти, електронні портфоліо, рекламні ролики, мікрофільми, мультфільми, відеоролики за мотивами художніх творів (буктрейлери), використовуються відео- та аудіоматеріали (відеокліпи, аудіокниги), телевізійні програми, електронні підручники, посібники, енциклопедії тощо. Важливо, що специфіка літератури як мистецтво слова визначає особливі підходи до методики використання ІКТ, своєрідність якої обумовлена оптимальним поєднанням традиційних та інноваційних методів і прийомів опрацювання навчального матеріалу.

Коротко охарактеризуємо деякі з них.

Мультимедійна (електронна) лекція – це послідовна демонстрація слайдів презентації, що супроводжується поясненнями вчителя. Така лекція має певні переваги у порівнянні з традиційною, зокрема:

- чітко структурований зміст, лаконічність, композиційна цілісність презентації навчального матеріалу дозволяють акцентувати увагу учнів на основній інформації;
- розвинена гіпертекстова структура орієнтує на отримання додаткової інформації залежно від інтелектуального рівня та особистісних інтересів школярів;
- схеми, таблиці та діаграми забезпечують представлення інформаційно насиченого матеріалу в скороченому вигляді;
- застосування додаткових прийомів викладу матеріалу (звук, анімація, графіка) та його естетичне оформлення сприяють глибокому розумінню змісту лекції;
- можливість попереднього ознайомлення з її презентацією, заздалегідь надісланою вчителем на e-mail учнів з метою підготовки до обговорення проблемних запитань.

Отже, практикування мультимедійної лекції на уроках літератури робить їх цікавими і змістовними.

Мультимедійна презентація – це певна послідовність слайдів, створених у програмі Power Point, об'єднаних темою, метою та шляхами її досягнення. Слайди як автономна інформаційна структура містять різні об'єкти (текст, фото, графічні зображення, таблиці, діаграми, анімація, звук), що демонструються на моніторі комп'ютера або за допомогою проектора на екрані чи інтерактивній дошці у вигляді єдиної композиції.

Створення презентації передбачає дотримання певного сценарію, підпорядкованого законам композиції та принципам монтажу. Мультимедійні презентації практикуються для лекційного викладу навчального матеріалу, уроків узагальнення, систематизації, контролю знань,

умінь та навичок учнів. Це ефективний засіб формування в учнів комунікативної компетентності – здатності виступати перед аудиторією, чітко формулювати та обґрунтовувати висловлену думку, структурувати доповідь, використовувати мультимедійні засоби для інтерпретації результатів досліджень.

Одним із варіантів проведення мультимедійної презентації є *слайд-шоу* – демонстрація слайдів (фотоматеріали, ілюстрації до художнього твору, репродукції картин тощо), що може відбуватися як без коментаря вчителя, так і з відповідним текстовим чи музичним супроводом. Переваги комп'ютерної презентації виявляються в її можливостях щодо послідовності викладу матеріалу (за необхідності – зміни черговості демонстрації слайдів), утримання уваги аудиторії, ретроспективи розглянутих питань, використання мультимедійних ефектів (елементів анімації, аудіо- та відеофрагментів).

Слушною є настанова В. Уліщенко про доцільність практикування презентацій у різних формах: «...реклами (з метою зацікавити, заінтригувати аудиторію ймовірною зустріччю або знайомством з героями твору, його автором, збіркою творів); звіту (з метою переконати слухачів у достовірності результатів дослідження, розкрити його обрії); характеристики (якщо йдеться про представлення власного сприйняття образу-персонажа, проблематики мистецького явища, його зв'язків з іншими творами мистецтва, імітацію художнього простору мистецького явища в іншій часовій площині тощо); узагальнення (представлення різних точок зору на окреслену автором проблему, різних підходів до інтерпретації мистецького явища, даних літературознавчого, культурологічного дослідження)» [6, с. 46].

Учитель може використовувати слайди для яскравого унаочнення, ефективного розподілу часу на будь-якому етапі уроку. Наприклад, за допомогою слайдів можна подати тему, епіграф, мету, очікувані результати уроку, теми для письмових робіт, інструкції щодо виконання творчих завдань, перелік запитань для тестової перевірки знань, для роботи з підручником, індивідуальні та групові завдання, домашні завдання тощо.

Окрім підготовлених слайдів на певну тематику, презентація передбачає публічний виступ, під час якого учень-доповідач повинен переконати аудиторію в достовірності результатів індивідуального чи колективного дослідження на літературну тематику, доповнювати стисло подану на слайдах інформацію, аргументовано відповідати на запитання.

Під час мультимедійної презентації вмотивованим є використання *динамічних таблиць*, елементи яких можуть рухатися, змінювати розмір та колір, що допомагає учням усвідомити та швидко запам'ятати зміст навчального матеріалу, якісно застосовувати набуті знання, розвивати асоціативне, образне мислення.

Отже, створення навчальних презентацій допомагає увиразнити й розширити спектр методів і прийомів засвоєння навчального матеріалу на уроці літератури, дозволяє підійти до процесу вивчення художніх творів творчо, сприяє розвитку читацької, комунікативної та інформаційної компетентностей учнів, передбачає поєднання різних видів навчальної діяльності при мінімальних затратах навчального часу.

Віртуальна екскурсія – це організаційна форма навчання, що відрізняється від реальної екскурсії віртуальним відображенням існуючих об'єктів з метою створення умов для самостійного спостереження, накопичення необхідних фактів. Такий вид навчальної діяльності ефективний за умов виконання учнями навчальних завдань до сюжету конкретної віртуальної екскурсії. Об'єктами такої екскурсії можуть бути віртуальні експонати літературних музеїв, відомі історичні місця, фотогалереї, ілюстрації до творів, художньо озвучені літературні твори, критичні статті, що позитивно впливає на формування читацької та загальної культури учнів.

У процесі підготовки до такого заняття вчителю необхідно дотримуватися певних методичних настанов: визначити мету та завдання екскурсії; чітко розробити маршрут екскурсії (визначити послідовність слайдів, акцентувати на знакових моментах, визначити факти для самостійного спостереження); узгодити тематичне наповнення екскурсії зі

змістом і темою навчального матеріалу; враховувати вікові особливості сприймання учнями навчального матеріалу; забезпечити технічний аспект розробки (навігація, інтерактивність); презентувати результати та методичні рекомендації щодо проведення віртуальної екскурсії.

Найбільш ефективними є віртуальні екскурсії під час ознайомлення з певною історично-мистецькою добою, вивченні біографії письменника, а також екскурсії «Шляхами літературних героїв». Завданням учнівського навчального проекту може бути створення літературної карти певного регіону. Роль гіда може виконувати як учитель, так і підготовлений учень.

Таким чином, віртуальні екскурсії вирізняються яскравою наочністю, доступністю презентованого матеріалу, сприяють розвитку спостережливості та творчої уяви учнів, удосконаленню вмінь критично аналізувати навчальний матеріал; дозволяють заглибитися у творчу лабораторію письменника, формують уявлення про унікальність музейних експонатів, надають можливість повторного перегляду та спонукають до ознайомлення з оригіналом мистецького явища, передбачають застосування інтерактивних завдань для глибокого усвідомлення презентованого матеріалу.

Висновки. Отже, запровадження інформаційно-комунікаційних технологій надає уроку української літератури особистісно зорієнтованої спрямованості, пізнавальної та емоційної насиченості, активізує різні види навчальної діяльності учнів (аналіз та інтерпретація художніх творів, самостійна дослідно-пізнавальна робота, створення та взаєморецензування навчальних проектів тощо), що передбачає наявність фундаментальних знань із літератури та базових знань із інформатики, тобто комплексну реалізацію *читацької* (діалогічна взаємодія учня з художнім словом, його аналіз, виразне читання, декламування напам'ять поезій, уривків прозових творів), *інтерпретаційної* (інтерпретація твору, висловлення ставлення до прочитаного), *літературознавчої* (пізнання художньої літератури, її функціонування в суспільстві), *інформаційної* (робота з різними джерелами літературної інформації), *бібліотечно-бібліографічної* (орієнтування в

книжковому світі), *мистецької* (створення власного висловлювання на літературну тему, виявлення творчих здібностей учня) компетенцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоус Н. В. Застосування мультимедійних технологій під час вивчення кіноповісті О. Довженка «Україна в огні» / Наталія Білоус // Українська література в загальноосвітній школі. – 2014. – № 1. – С. 28-30.
2. Жила С. О. Кіномистецтво на уроках літератури / Світлана Жила // Українська література в загальноосвітній школі. – 2002. – № 1. – С. 55-58.
3. Наукові основи методики літератури: навч.-метод. посіб.; за ред. Н. Й. Волошиної – К. : Ленвіт, 2002. – 344 с.
4. Тихонова Т. В. Нові інформаційні технології навчання // Освітні технології: навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін. ; за заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2001. – 256 с. – С. 166.
5. Токмань Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі: підруч. / Г. Л. Токмань. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 312 с.
6. Уліщенко В. В. Представлення чи ілюстрування? Презентація та її роль у діалогічному навчанні української літератури / Віолета Уліщенко // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2008. – № 9. – С. 46.
7. Цінько С. Роль ТЗН і комп'ютерних технологій у розвитку професійно-творчого потенціалу майбутніх учителів-словесників / С. Цінько, О. Рябцев // Українська мова і література в школі. – 2005. – № 1. – С. 40-42.
8. Шовш К. Інформатизація освіти як теоретична і практична проблема / Катерина Шовш // Вища освіта України. – 2015. – № 4. – С. 33.

LITERATURA

1. Bilous N. V. Zastosuvannya mul'ty`medijny`x texnologij pid chas vy`vchennya kinopovisti O. Dovzhenka «Ukrayina v ogni» / Nataliya Bilous // Ukrayins`ka literatura v zagal`noosvitnij shkoli. – 2014. – № 1. – S. 28-30.
2. Zhy`la S. O. Kinomy`steczstvo na urokax literatury` / Svitlana Zhy`la // Ukrayins`ka literatura v zagal`noosvitnij shkoli. – 2002. – № 1. – S. 55-58.
3. Naukovi osnovy` metody`ky` literatury`: navch.-metod. posib. ; za red. N. J. Voloshy`noyi – K. : Lenvit, 2002. – 344 s.
4. Ty`xonova T. V. Novi informacijni texnologiyi navchannya // Osvitni texnologiyi: navch.-metod. posib. / O. M. Pyekhota, A. Z. Kiktenko, O. M. Lyubars`ka ta in. ; za zag. red. O. M. Pyexoty`. – K. : A.S.K., 2001. – 256 s. – S. 166.
5. Tokman` G. L. Metody`ka navchannya ukrayins`koyi literatury` v serednij shkoli : pidruch. / G. L. Tokman`. – K. : VCz «Akademiya», 2012. – 312 s.
6. Ulishhenko V. V. Predstavlennya chy` ilyustruvannya? Prezentaciya ta yiyi rol` u dialogichnomu navchanni ukrayins`koyi literatury` / Violeta Ulishhenko // Ukrayins`ka mova j literatura v serednix shkolax, gimnazyax, liceyax ta kolegiumax. – 2008. – № 9. – S. 46.
7. Cin`ko S. Rol` TZN i komp'yuterny`x texnologij u rozvy`tku profesijno-tvorchogo potencialu majbutnix uchy`teliv-slovesny`kiv / S. Cin`ko, O. Ryabcev // Ukrayins`ka mova i literatura v shkoli. – 2005. – № 1. – S. 40-42.
8. Shovsh K. Informaty`zaciya osvity` yak teorety`chna i prakty`chna problema / Katery`na Shovsh // Vy`shha osvita Ukrainy`. – 2015. – № 4. – S. 33.